

Nauczyciel jako autorytet w profilaktyce mobbingu w szkole

Agata Gorczyca¹

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
myszag212@wp.pl <https://orcid.org/0000-0001-7791-1580>

Mobbing jest najbardziej rozpowszechnionym i najgroźniejszym patologicznym zjawiskiem obecnych czasów. Jest jednym z najczęściej opisywanych przejawów nadużyć wynikających z funkcjonowania jednostki w grupie, ponieważ powstaje w okolicznościach, w których ludzie spędzają ze sobą większość czasu. Chodzi tutaj o takie miejsca, jak szkoła, wojsko, uczelnia czy środowisko pracy². Mobbing może zachodzić w różnorodnych relacjach, zarówno między rówieśnikami, partnerami, kolegami, pracownikami, pracodawcami, jak i członkami rodzin. Można go obserwować na przestrzeni całego życia człowieka, czyli od przedszkola do wieku podeszłego.

Mobbing jest fenomenem bardzo złożonym, dynamicznym i wieloaspektowym, w dużym stopniu zależnym od kontekstu, a jego rozumienie często jest różne i zależne od jego źródła. Niezwykle trudne jest znalezienie precyzyjnych ram definicji oraz określenie modelu teoretycznego. Badacze często więc nie zgadzają się co do jednej spójnej definicji, gdyż mobbing towarzyszy ludziom w różnych typach relacji i na różnych eta-

-
- 1 Agata Gorczyca – ur. 14.11.1993 w Pińczowie, ukończyła Liceum Ogólnokształcące im. Hugona Kołłątaja w Pińczowie, zdobyła licencjat z Polityki Społecznej na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, zrobiła studia magisterskie na kierunku Polityka Społeczna na Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie, odbyła studia podyplomowe „Przygotowanie Pedagogiczne” oraz „Zarządzanie placówką oświatową”, aktualnie doktorantka Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie.
 - 2 Por. S. Kozak., *Patologia w środowisku pracy – zapobieganie i leczenie*, Warszawa 2009.

pach życia. Płynność ta pozwala jednak na dyskusję nad charakterem tego zjawiska oraz poszerzenie jego rozumienia.

1. Definicja zjawiska

W nauce pojęcie mobbingu po raz pierwszy zostało użyte w połowie dwudziestego wieku przez słynnego austriackiego etologa Konrada Lorenza, który słowem „mobbing” opisał zachowanie zwierząt w grupie, polegające na atakowaniu przez grupę mniejszych zwierząt pojedynczego, większego osobnika. Podgryzanie najsłabszego osobnika w stadzie, zapędzanie go w kozi róg, eliminowanie z grupy nie jest praktyką ani nową, ani nietypową w świecie zwierząt, ale społeczność ludzka po to stworzyła skomplikowaną machinę organizacyjną, szczególnie zaś reguły demokratyczne, aby między innymi chronić słabszych³.

Terminu „mobbing” w odniesieniu do zachowań występujących w grupach społecznych jako pierwszy użył szwedzki lekarz Peter-Paula Heinemann. Pojęcie to wykorzystał do opisu agresji w grupach dziecięcych. Początki badań nad mobbingiem wiążą się więc z pracami poświęconymi zjawisku występującemu między rówieśnikami w szkołach.

Z prześladowaniem jednostek można się było z całą pewnością spotkać już w pierwszych społecznościach ludzi pierwotnych⁴. W ostatnich latach zjawiska te są często pokazywane szerszym grupom społecznym. Struktury współczesnego społeczeństwa narażone są na zjawisko, jakim jest konflikt, który bez wątpienia często jest nieunikniony. Sytuacja może być jednak niebezpieczna, gdy w stosunkach międzyludzkich dochodzi do konfliktów systematycznie, celowo ukierunkowanych, częstych oraz sprzecznych z prawem, przez to, że naruszane są dobra osobiste drugiej osoby.

2. Mobber i ofiara konfliktu

Prawdopodobnie to właśnie konflikt jest odpowiedzialny za mobbing, ponieważ w konsekwencji negatywnych wydarzeń może on przerodzić się w patologiczne zjawisko. Mobbing zwykle nie odpowiada jednemu czynnikowi oraz nie pojawia się z dnia na dzień. Charakteryzuje go określony, zróżnicowany i umiejscowiony w czasie proces. Jego przejawem są różnego rodzaju zachowania. Można więc stwierdzić, że posiada wiele twarzy.

3 Por. I. Pospiszyl, *Patologie społeczne*, Warszawa 2011.

4 Por. M. Chakowski, *Mobbing. Aspekty prawno-organizacyjne*, Bydgoszcz 2011.

Najbardziej oczywistymi rolami związanymi z mobbingiem są role mobbera, czyli sprawcy, oraz mobbingowanego, czyli ofiary. Osobowość mobbera jest zróżnicowana i posiada dwa oblicza. Mobber to określenie osoby, która prześladowuje wybraną przez siebie ofiarę. Potrafi być uroczy, sprawiać wrażenie osoby wiarygodnej, odpowiedzialnej, dynamicznej oraz wykwalifikowanej. Drugie jego oblicze to płytkość, powierzchowność, służalczość, mściwość, czerpanie przyjemności z zadawania bólu innym, niedojrzałość emocjonalna, niepewność, przymus kontroli innych oraz unikanie odpowiedzialności⁵.

Według uczonych nie istnieje jednoznaczny profil psychologiczny ofiary. Ofiarą może stać się każdy z nas. Jednak mobberzy oraz świadkowie mobbingu uważają, że to negatywne zjawisko dotyczy przede wszystkim osób nadmiernie wrażliwych oraz takich, które posiadają pewne cechy patologiczne, dzięki którym można rzec, że są urodzonymi ofiarami.

Należy określić jeszcze dwie inne role. Sprawcami–ofiarami są te osoby, które występują jednocześnie w obu rolach, czyli zarówno sprawcy, jak i ofiary, oraz osoby niezaangażowane, czyli niewystępujące w żadnej z tych ról⁶.

3. Szkoła jako miejsce, w którym dochodzi do mobbingu

Miejscem, w którym najczęściej dochodzi do mobbingu wśród dzieci i młodzieży, jest szkoła. Nigdy nie była ona krainą bezstresową i oczekiwane, że taką się stanie, jest brakiem poczucia realizmu i znajomości procesów rozwojowych człowieka⁷.

Szkoła to nie tylko budynek z salami lekcyjnymi, pracowniami, korytarzami, szatnią, toaletami, świetlicą, boiskiem, ale również, a może przede wszystkim, to społeczność uczniów i nauczycieli, którzy powinni tworzyć wspólnotę gwarantującą każdemu jej członkowi wszechstronny rozwój w atmosferze zaufania, poszanowania godności i życzliwości. „Bezpieczna szkoła” to piękne hasło, które coraz częściej można usłyszeć, ale niewłaściwe zachowania uczniów są jej odwiecznym problemem⁸.

Okres dorastania to dla każdego nastolatka czas wielkiej aktywności, poszukiwań i eksperymentowania z nowymi umiejętnościami i zacho-

5 *Mobbing w białych rękawiczkach*, red. R. Nęcek, Kraków 2012.

6 Por. J. Georg, *Dlaczego jesteście tacy okrutni? Mobbing w szkole*, Poznań 2008.

7 Por. I. Pospiszyl, *Patologie społeczne*, dz. cyt.

8 Por. A. Rejzner, *Przemoc i agresja w szkole – próby rozwiązania problemu*, Warszawa 2008.

waniami. Przechodzenie z fazy dzieciństwa do dorosłości jest aktywnym i związanym z wieloma eksperymentami działaniem, naznaczonym wielokrotnie manifestowaniem zachowań uważanych wśród dorosłych za patologiczne. Zachowania te budzą niepokój i przeciwdziałanie otoczenia. Ludzie bowiem w ogólnym ujęciu szukają odpowiedzialnych za pogorszenie się społecznego klimatu i mają w związku z tym dylemat, który nie zawsze wiedzą, jak rozwiązać. Nie ma idealnych rozwiązań, gdyż każda metoda ma swoje ograniczenia. Dyrektorzy szkół, nauczyciele, psycholodzy szkolni, politycy związani ze szkolnictwem oraz rodzice coraz częściej zostają też narażeni na krytykę opinii publicznej.

Za bezpieczeństwo dziecka w szkole odpowiedzialni są nie tylko nauczyciele, kadra zarządzająca i pozostały personel szkolny, ale również rodzice, środowisko rówieśnicze, w jakim dziecko przebywa, a także media, które pokazują brutalny świat, w którym agresja i przemoc jest nie tylko wszechobecna, ale również bezkarna i często nawet nagradzana⁹. Jednak największym autorytetem dla ucznia w szkole jest nauczyciel.

W świetle wiedzy o tym, jak przebiega proces uczenia się i zapamiętywania, nie sposób ignorować atmosfery podczas uczenia się oraz samopoczucia uczących się jednostek. Silny stres hamuje proces uczenia się, a z kolei dopamina, czyli hormon szczęścia, który wydziela się, gdy odczuwamy wewnętrzne zadowolenie, jest niezbędna do utrzymywania wysokiego poziomu aktywności centralnego układu nerwowego. Oznacza to, że dla efektywnego procesu uczenia się konieczne jest poczucie satysfakcji i zadowolenia z tego, co się robi. Doświadczenie nierównego traktowania wprost hamuje czy wręcz uniemożliwia uczenie się oraz nabywanie nowych kompetencji. Istnieje duża zależność między klimatem szkoły a problemowymi zachowaniami uczniów w szkole, zwłaszcza zjawiskiem mobbingu, przemocy i agresji. Za bardzo istotny aspekt szkolnego klimatu należy uznać problem wyobcowania, braku integracji i więzi społecznych między uczniami. Szczególne znaczenie mają więc działania podejmowane przez nauczycieli, służące właściwej integracji i przeciwdziałaniu wykluczeniu z życia klasy i szkoły.

Dla ponad połowy dzieci szkoła jawi się jako źródło lęku. Z badań przeprowadzonych przez Janusza Surzykiewicza w 2000 roku wynika, że w Polsce 39,7 proc. przypadków agresji fizycznej ma miejsce w szkole, 25,7 proc. poza szkołą, pozostałe 23 proc. zarówno w szkole, jak i poza szkołą. Na poważniejsze i trwalsze akty przemocy, takie jak szykanowa-

9 Por. M. T. Romer, M. Najda, *Mobbing w ujęciu psychologiczno-prawnym*, Warszawa 2010.

nie, izolowanie lub prześladowanie ze strony rówieśników, narażonych jest 5–18 proc. uczniów. Badania przeprowadzone wśród uczniów szkół podstawowych i średnich wskazują, że 15–20 proc. dzieci pada ofiarą agresji ze strony rówieśników¹⁰. Bardziej drastycznemu przejawowi mobbingu podlegają uczniowie z klas 3–5, których mobberami są zazwyczaj uczniowie o kilka lat starsi. Stąd też jednym z działań zapobiegających przemocy było zlikwidowanie szkół, w których występuje taka różnica wieku między dziećmi, i utworzenie gimnazjów. Nie rozwiązało to jednak problemu, bo młodzież grupowana w nowych zespołach na dość krótki czas nie potrafi stworzyć wspólnoty, która jest istotnym hamulcem eskalacji agresji.

4. Przeciwdziałanie zachowaniom mobbingowym

Nauczyciele mogą podejmować kroki w kierunku zapobiegania przestępstwom, stosując dwie główne metody. Pierwsza z nich sprowadza się do sformułowania specjalnych programów przystosowanych do uczniów mających problemy w szkole, takie jak mierne osiągnięcia w nauce, wagar, chuligańskie zachowania, i narażonych na ryzyko rozwoju przestępczego zachowania. Działania te powinny przybierać formę poparcia oraz kontroli klasy przez psychologa i indywidualnego skierowania ucznia na korekcję. W rzeczywistości takie poparcie w dzisiejszych szkołach jest dość powszechne. Jest to interwencja indywidualna. Druga metoda obejmuje działania zaprojektowane w celu obniżenia poziomu przestępczości wśród ogółu uczniów i jest to interwencja zbiorowa. Przy projektowaniu programu działań profilaktycznych w szkole niezbędne jest odniesienie konkretnych zadań do wiodących strategii ważnych dla skuteczności programów. Biorąc pod uwagę złożoną naturę mobbingu i interakcje najróżniejszych, sprzyjających mu czynników, pełnowymiarowa interwencja, obejmująca wszystkie aspekty, które przyjmą i zaakceptują wszyscy zainteresowani, wydaje się być utopią. Wczesna interwencja ma jednak fundamentalne znaczenie w redukowaniu mobbingu i przemocy we wszystkich okolicznościach.

Przez ostatnie dwadzieścia lat w szkołach prowadzono wiele szeroko zakrojonych programów interwencyjnych, które ograniczały się niemal wyłącznie do pracy w szkole. Jego główne rodzaje dotyczyły polityki szkoły oraz zasad panujących w klasie i obejmowały:

10 Por. I. Pospiszyl., *Patologie społeczne*, dz. cyt.

- pracę z uczniami w szkolnej klasie, w ramach programu zajęć, polegającą na podnoszeniu świadomości oraz omawianiu polityki szkoły i zasad panujących w klasie;
- wprowadzenie systemów wzajemnego wsparcia dla rówieśników, skierowanych na dodawanie odwagi dzieciom niezaangażowanym i przyglądającym się oraz zachęcanie ich, by wchodziły w rolę obrońców, pomagały ofiarom i stawiały opór sprawcom;
- poprawę warunków szkolnych, szczególnie w obszarze kształtowania i nadzorowania miejsc i czasu zabawy, w których mobbing się nasila;
- prowadzenie treningów asertywności i umiejętności społecznych dla potencjalnych ofiar;
- pracę ze sprawcami.

Interwencje prowadzone w szkołach, choć dają pozytywne rezultaty, mają dość skromny zasięg. Należy więc podkreślić, że część działań interwencyjnych powinna wykraczać poza szkołę. Są to ważne i konieczne działania, podejmowane przez nauczycieli po to, by zredukować mobbing w szkołach. Jest to organizowanie treningu radzenia sobie ze stresem rodzicielskim, obniżanie poziomu przemocy w danej społeczności czy wpływanie na poziom nieuzasadnionej przemocy w mediach. Zaangażowanie, czas trwania i poczucie, że jest się odpowiedzialnym za program interwencyjny, a także kontekst społeczności są czynnikami moderującymi skuteczność interwencji. Można wyodrębnić pięć głównych strategii interwencyjnych, takich jak: zmiana kultury, właściwe szkolenia, mentoring i grupy wzajemnego wsparcia, mediacje i terapia.

Jedną z metod, która w szkole sprawdziła się jako forma zapobiegania niewłaściwym zachowaniom, jest mediacja. Dzięki wprowadzeniu mediacji w szkołach możemy poszerzyć istniejące już załączki pedagogiki społecznej o niezwykle cenny element. Jest to nowa metoda rozwiązywania konfliktów, która cieszy się coraz większą popularnością. Jej korzenie sięgają Collective Bargaining, który oznacza wspólne negocjacje i dochodzenie do porozumienia. W latach sześćdziesiątych mediacja rozpowszechniła się jako sposób pozasądowego osiągnięcia porozumienia, szczególnie w przypadku rozwodów i rozstań. Od początku lat siedemdziesiątych opracowywane były w Stanach Zjednoczonych programy treningowe dla uczniów i nauczycieli, z których obecnie można korzystać¹¹. Dzięki wprowadzeniu mediacji w szkołach można poszerzyć istniejące załączki pedagogiki społecznej o niezwykle cenny element. Prowadzenie seminariów

11 Por. D. Hauk, *Łagodzenie konfliktów w szkole i w pracy z młodzieżą*, Kielce 2002.

i udzielanie porad to ukazanie szkoły z pozytywnej strony. Powinno stać się to częścią rzeczywistości dnia codziennego. Uczniowie, nauczyciele i dyrektorzy szkół posiadają ogromne zasoby, które nie doznają uszczerbku nawet w obliczu stresu i poprzez kontakty ze światem zewnętrznym wciąż na nowo się rekonstruują. Pomieszczenie do łagodzenia konfliktów poza ramami normalnych lekcji, z kompetentnymi uczniami i nauczycielami w roli mediatorów, stwarza w szkole niszę społecznej nauki. Oddalenie od reszty hałaśliwej rzeczywistości, uczniowie i nauczyciele rozmawiają tutaj o tym, jak doszło do kłótni, jakie ma ona skutki dla nich, jak może wyglądać rekompensata oraz jak skłócone osoby mogą reagować w przyszłości w zupełnie inny sposób. Podczas gdy zwykły strach przed karą nie zatrzyma agresywnych uczniów, to bezpośrednia konfrontacja z ich czynami oraz potępienie tych czynów bez jednoczesnego odrzucenia i ganień samych osób prowadzą do prawdziwego zrozumienia własnych czynów i przejęcia odpowiedzialności za nie. Dobrze jest, gdy sami uczniowie dodatkowo starają się załagodzić kłótnię innych uczniów. Mediacja zapobiega przemocy, ale nie kłótniom. Stwarza więc szansę kultywowanego prowadzenia kłótni. Jako rozwiązywanie konfliktów metoda ta oddziałuje na dwóch płaszczyznach, na których osiąga się odmienne cele: pośredni i bezpośredni. W celu pośrednim dostrzegalne jest odciążenie szkoły oraz kolegium nauczycielskiego odczuwane pod dwoma względami. Z jednej strony zredukowana zostaje energia i stres, ponieważ lekcja przebiega bez przeszkód dzięki oddelegowaniu skłóconych osób do specjalnego pomieszczenia. Z drugiej strony uniknąć można czasochłonnych sankcji. Odpowiednim postępowaniem przypisanym tej metodzie jest wezwanie rodziców, przydzielanie prac za karę i dyskusja podczas rady pedagogicznej na temat ewentualnych sankcji dla danego ucznia. Celem bezpośrednim mediacji jest wzmocnienie samodzielności i odpowiedzialności za własne czyny. Na płaszczyźnie związków i kontaktów rozwijana jest zdolność prowadzenia dialogu, podczas którego mediator wspiera obie strony konfliktu w przedstawianiu ich pragnień oraz osobistego punktu widzenia. W drodze rokowań, na płaszczyźnie treści, osiągnięta zostaje sprawiedliwa, solidnie uzasadniona i utrwalona na piśmie decyzja, z jakiej obie strony będą zadowolone. Mediacja w szkole jest prowadzeniem pertraktacji w przypadku konfliktów między dwoma lub więcej uczniami, którzy nie potrafią się ze sobą porozumieć. Umożliwia wzajemne zrozumienie i przedstawienie racji przez wszystkie zaangażowane strony w celu rozwiązania konfliktu. Podejście to pomaga wszystkim wypowiedzieć swoje zdanie i zaangażować się w rozwiązanie konfliktu. Mediacja jest pożyteczną techniką rozwiązywania konfliktów, choć jej działanie ogranicza się do

sytuacji, w których eskalacja konfliktu nie jest zbyt duża. Celem mediacji jest wypracowanie takiego rozwiązania, w którym mamy do czynienia z dwoma zwycięzcami. Brak tutaj przegranych. Mediacja kończy się pisemnym utrwaleniem rezultatów. Zawierają one przeprosiny albo ofertę rekompensaty strat i wyrządzonych szkód¹².

Rozumiejąc mechanizm powstawania niepożądanych zjawisk w szkole, można liczyć na ich ograniczenie. W przeciwnym wypadku nastąpi ich eskalacja czy przeniesienie na inne pola. Przemoc jest wynikiem wielopłaszczyznowych, przestrzennych interakcji osobniczych, społecznych oraz kulturowych. Tym samym, aby można było myśleć o tworzeniu skutecznych strategii radzenia sobie z jej skutkami, konieczne staje się zapoznanie z modelem odsłaniającym korzenie omawianego zjawiska.

Często wykorzystywaną formą w zwalczaniu mobbingu w szkole są grupy wzajemnego wsparcia. Pomoc rówieśników i kolegów ma duże znaczenie, ponieważ jednostka działająca wbrew zasadom własnej grupy będzie postrzegana jako przynależąca do obcej grupy i wykluczona. Presja grupy rówieśniczej może wywierać silny wpływ na zachowania jednostki. Z tego względu metody oparte na zasadach działania w grupie mogą nawet skuteczniej wpływać na zachowania jednostek niż polityka instytucji czy organizacji.

Jako formę interwencji w sytuacji mobbingu traktuje się także mentoring. Metody oparte na mentoringu zazwyczaj łączą osoby młodsze czy mniej doświadczone z osobami starszymi i bardziej doświadczonymi, które dostarczają nieformalnego, poufnego wsparcia i rady. Mentoring nie musi się odbywać bezpośrednio, czyli twarzą w twarz. Mentor jest w stanie zapewnić ofierze mobbingu wsparcie, ale może także modelować właściwe zachowania.

W przypadku mobbingu i przemocy rolę odgrywają też czynniki sytuacyjne. W związku z tym istnieją interwencje skierowane na zmianę kultury, mające na celu poprawę sytuacji panującej w danym środowisku. Chodzi o zmianę klimatu społecznego w taki sposób, żeby przewyciężyć akceptację mobbingu i zmniejszyć prawdopodobieństwo wystąpienia zachowań agresywnych. Podejścia skierowane na zmianę kultury są skuteczne jedynie wówczas, gdy w działania będą zaangażowane wszystkie osoby zainteresowane, czyli nauczyciele współpracujący z dyrekcją szkoły i uczniowie¹³.

12 Por. A. Rejzner, *Przemoc i agresja w szkole*, dz. cyt.

13 Por. M. Libiszowska-Żółtkowska, *Agresja w szkole. Diagnoza i profilaktyka*, Warszawa 2008.

Do zwiększenia świadomości związanej ze zmianą kultury przyczynia się szkolenie, które jest kluczowe w przypadku każdej interwencji. Wpływa ono na zrozumienie, czym jest mobbing, jakie czynniki sprzyjają jego wystąpieniu oraz jakie przynoszą konsekwencje. Szkolenie promuje zachowania pożądane, przez co przyczynia się do zmniejszenia występowania mobbingu oraz poprawia umiejętności radzenia sobie z tym zjawiskiem. Można przy tym wykorzystać zdolność mobberów, którzy potrafią pociągnąć za sobą innych uczniów, i zlecić im zadania, przy których mogliby wykazać się w pozytywny sposób.

Jeśli działania prewencyjne i wspierające zawiodły lub nie zostały podjęte, dyrekcja szkoły we współpracy z nauczycielami może skorzystać z terapii. Jest to etap końcowy interwencji, skierowany na pomoc ofiarom i sprawcom w poradzeniu sobie ze skutkami mobbingu i w powrocie do środowiska, w którym uwikłały się w mobbing. Można zastosować wiele technik terapeutycznych, by ograniczyć wpływ mobbingu na ofiarę lub rozwiązać problem po stronie sprawcy. Metoda ta nie powstrzymuje wystąpienia mobbingu, ale może minimalizować skutki kolejnych ataków przemocy oraz zmniejszać traumę.

Przestrzeń dla tworzenia wspólnych rozwiązań otwiera kwestia społeczna dotycząca konkretnego problemu, będącego uciążliwym dla społeczności. Przemoc w szkole to problem, który blokuje potrzeby, a zarazem niezbywalne prawo do bezpieczeństwa, podmiotowości obywatelskiej oraz niezamkniętego dostępu do oświaty. Doprowadza do zjawiska marginalizacji społecznej. Tym samym jawią się grupy, których potrzeby są blokowane. Można powiedzieć o swoistym mobbingu, czyli zjawiskach represji, tyranizowania, prześladowania, nękania lub dręczenia. Wspomnieć też należy o zjawisku „fali szkolnej”, choć jest to problem zawężony do szkolenia młodszych uczniów przez starszych kolegów¹⁴.

Istotnym momentem w podejmowaniu działań profilaktycznych przez dyrektorów szkół jest umiejętność rozpoznawania czynników ryzyka, które sprzyjają zachowaniom ryzykownym i które chronią przed takimi zachowaniami. Idealna szkoła to taka, która stwarza dogodne warunki do nauki i rozwoju, gdzie panuje porządek, ład, czystość, w której są jasno określone, przez wszystkich rozumiane zasady postępowania i współpracy. Wielość strategii staje się dla nauczycieli wyzwaniem, by podejmować wspólne wysiłki celem tworzenia rozwiązań będących drogowskazami na

14 Por. *Jak budować dobrą szkołę? Potencjał i bariery ewaluacji w oświacie*, red. G. Mazurkiewicz, Kraków 2015, s. 72.

rzecz środowiska szkolnego¹⁵. Dzisiaj wielu wychowawców przeżywa dramat niezrozumienia ze strony swoich wychowanków. Czują się rozgoryczeni wobec nikłych rezultatów, jakie osiągają, mimo że poświęcają uczniom swój czas, zaangażowanie, uczucie, próbują pozyskać ich nagrodami. Bywa, że poirytowani, oddalają się coraz bardziej od nich.

Śledząc rozwój badań, można zaobserwować, że zjawisko mobbingu obejmuje także system relacji interpersonalnych zachodzących między nauczycielami. Wszelkie potencjalne konflikty, rozgrywające się na płaszczyźnie dyrektor–nauczyciel, nauczyciel–nauczyciel mają bezpośredni wpływ na wychowanków. Dotyczy to sytuacji, w których konflikty między nauczycielami zostają przenoszone na podopiecznych, jak i takich, w których grupa identyfikuje się z narażonym na mobbing nauczycielem. Przemoc zapoczątkowana przez dorosłych uzewnętrznia się w postawach wychowanków, zaburzając poczucie bezpieczeństwa w grupie. Brak właściwej atmosfery paraliżuje sprawność funkcjonowania szkolnej placówki. Pojawia się chaos komunikacyjny i niezrozumienie w kontaktach interpersonalnych¹⁶.

5. Nauczyciele i kadra zarządzająca jako prekursorzy zapobiegania zjawisku mobbingu

Kadra zarządzająca, jak i nauczyciele nie mogą być jednak bezradni wobec zjawiska narastającej przemocy, choć żadna teoria pedagogiczna nie jest władna dać recepty, jak postąpić w określonej sytuacji. Ostatecznie tym, który wskazuje drogę, jaką mają podążać wychowankowie, jest sam pedagog–wychowawca. Powinien być baczny obserwatorem, na tyle czujnym, aby w porę dostrzec sygnały pochodzące od samych wychowanków. Lubiany nauczyciel to ten, który zna problemy dzieci i młodzieży, nie żyje w oderwaniu od ich spraw młodzieży i potrafi rozmawiać z nimi na każdy temat. Pedagodzy są zobowiązani do zachowań solidarnych, ujmowania się za słabszymi i występowania przeciwko niesprawiedliwości. Powinni podejmować działania mające na celu rozwiązanie problemów. Obowiązkiem dyrektora jest przeciwdziałanie mobbingowi wśród uczniów i udzielanie pomocy ofiarom. Brak reakcji ze strony dyrektora powoduje przyzwolenie na ataki w przyszłości. Brak zaś odzewu ze strony nauczyciela

15 Por. A. Rejzner, *Agresja w szkole. Uwarunkowania społeczne i kulturowe*, w: *Agresja w szkole. Diagnoza i profilaktyka*, red. M. Libiszowska-Żółtkowska, K. Ostrowska, Warszawa 2008, s. 103–110.

16 Por. H. J. Kratz., *Mobbing. Rozpoznawanie, reagowanie, zapobieganie*, Gliwice 2007.

jest także odbierane jako sygnał, że mobber spotkał słabszą od siebie jednostkę, którą jest w stanie zastraszyć i mieć nad nią władzę. Zastraszony nauczyciel traci autorytet i przestaje być oparciem dla swoich podopiecznych. Nauczyciele często przyjmują postawy obojętności, ponieważ boją się, że sami zostaną ofiarami. Obawiają się też o swoją rodzinę, by nie stała się ofiarą agresji. Liczą też często na samoistne rozwiązanie problemu. Kolejną przyczyną braku reakcji jest obawa przed zabranieniem głosu w grupie. Boją się kompromitacji, odrzucenia, izolacji ze strony kolegów i dyrekcji. Nie czują się kompetentni, by ingerować w zaistniałą sytuację. Nie są zainteresowani problemem, gdyż często nie mają wystarczającej wiedzy. Nauczyciele, którzy osobiście pokpiwają z outsidera, zapewniają sobie poparcie klasy. Taki nauczyciel na ogół nie ma pełnej świadomości konsekwencji swojego zachowania¹⁷.

Ponieważ zachowania nauczycieli wywierają wpływ na rozwój i funkcjonowanie dzieci i młodzieży, dlatego powinni podejmować konstruktywne strategie radzenia sobie ze stresem, przeciwdziałające powstaniu syndromu wypalenia zawodowego. Istnieje też grupa nauczycieli, która przeciwstawia się zachowaniom agresywnym. Oprócz nauczania również wychowują, wykazują zainteresowanie problemami uczniów, rozmawiają, słuchają, nawiązują kontakt z rodzicami. Cechuje ich brak strachu przed konsekwencjami podjętych działań i odpowiedzialność za podopiecznych. Uważają, że reagowanie na agresję jest ich obowiązkiem. Są kompetentni i powinni liczyć na wsparcie przełożonych. Dyrektorzy placówek powinni więc zadbać o to, by posiadali do tego odpowiednią wiedzę oraz przygotowanie. Nauczyciel, aby w porę mógł zatrzymać mobbingowe zachowania, powinien:

- tak szybko jak to możliwe powiadomić dyrektora szkoły, który zgodnie z polskim prawem sprawuje opiekę nad uczniami;
- wspólnie z uczniami ustalić normy postępowania obowiązujące społeczność klasową, przewidzieć i ogłosić konsekwencje, które grożą za ich niedotrzymanie;
- pozostawać w stałym kontakcie z rodzicami i nakłaniać ich do rozmów z dziećmi;
- stale pogłębiać swoją wiedzę w zakresie rozpoznawania problemów podopiecznych;
- kształtować zespoły liderów wśród uczniów, którzy będą pomocni w realizacji strategii;

17 Por. H. Hamer, *Demon nietolerancji. Nie musisz stawać się prześladowcą ani ofiarą*, Warszawa 1994.

- organizować komitety rodzicielskie i pomagać organizacjom wcielającym założenia „bezpiecznej szkoły”;
- brać odpowiedzialność za bezpieczeństwo i opiekę nad uczniami w szkole i poza nią;
- wskazywać standardy zachowań społecznie aprobowanych;
- nauczać z pasją, by uczniowie czerpali przyjemność z uczestnictwa w zajęciach;
- wskazywać sposoby rozwiązywania konfliktów, zachęcać do rozmów na trudne tematy, organizować treningi zastępowania agresji pozytywnym zachowaniem;
- zapoznawać innych z konsekwencjami zachowań agresywnych.

Wnioski

Zakres i rodzaj działań, które należałoby podjąć w celu zwiększenia poziomu bezpieczeństwa fizycznego, psychicznego i społecznego w szkole, w dużym stopniu zależy od tego, jak bezpieczeństwo uczniów oceniają nauczyciele, jakie widzą zagrożenia i jakie stosują środki wobec uczniów sprawiających trudności wychowawcze, jak oceniają skuteczność podejmowanych działań. W wielu szkołach w celu zapewnienia uczniom bezpieczeństwa dyrekcja wynajęła profesjonalne firmy ochroniarskie, które zamontowały kamery po to, by kontrolować osoby wchodzące do szkoły. Spośród podejmowanych działań szczególne znaczenie mają stosowane środki kontrolne i dyscyplinujące. Kierunkiem działań współczesnej polskiej szkoły jest współpraca na jej terenie dyrekcji z nauczycielami, pedagogami szkolnymi i psychologami. Troska nauczycieli o bezpieczeństwo uczniów nie może więc ograniczać się do dbałości tylko o bezpieczeństwo ich zdrowia fizycznego, ale również o to, by uczniowie nie odczuwali lęku przed agresją kolegów, ich drwinami, wykorzystywaniem, ośmieszaniem, a także przed niesprawiedliwym traktowaniem ich przez samych nauczycieli. Mając stały kontakt z uczniami, nauczyciele nie mogą koncentrować się tylko i wyłącznie na przekazywaniu im wiedzy, ale muszą też ich wychowywać, kształtować w nich prospołeczne postawy i rozbudzać zainteresowania, które dostarczą im pozytywnych przeżyć. Bardzo ważna jest współpraca dyrekcji z wychowawcami, ponieważ to oni są w stanie określić, który z uczniów może być potencjalnym kozłem ofiarnym, a który ma zdolności przywódcze i lubi dominować. Znając strukturę klas i normy grupowe, wychowawca jest w stanie skutecznie przeciwdziałać wszelkim konfliktom, a gdy już zaistnieją, pomóc w ich konstruktywnym rozwiązaniu. Może udzielić wsparcia uczniom nieśmiałym, a szczególnie aktywnym.

nych ukierunkować na działania prospołeczne, budując w klasie klimat zaufania, współpracy i wsparcia w trudnych sytuacjach. Dyrekcja szkoły powinna dbać o współpracę z rodzicami, traktując ich jak sprzymierzeńców wspierających nauczanie i działania wychowawcze¹⁸. Szkoły powinny liczyć na wsparcie kuratorium oświaty, policji, prokuratury, organu prowadzącego i innych instytucji, które zajmują się przeciwdziałaniem przemocy i agresji.

Abstrakt

Nauczyciel jako autorytet w profilaktyce mobbingu w szkole

Mobbing jest najbardziej rozpowszechnionym i najgroźniejszym patologicznym zjawiskiem obecnych czasów. Jest także jednym z najczęściej opisywanych przejawów nadużyć wynikających z funkcjonowania jednostki w grupie, ponieważ powstaje w okolicznościach, w których ludzie spędzają ze sobą większość czasu. Struktury współczesnego społeczeństwa narażone są na konflikty, które bez wątpienia często są nieuniknione. Sytuacja może być jednak niebezpieczna, gdy w stosunkach międzyludzkich dochodzi systematycznie do konfliktów i to celowo ukierunkowanych oraz sprzecznych z prawem, bo naruszane są dobra drugiej osoby. Interwencje zapobiegające mobbingowi prowadzone w szkołach, choć dają pozytywne rezultaty, mają dość skromny zasięg. Powinny być wspomagane działaniami nauczycieli także poza szkołą, takimi jak organizowanie treningu radzenia sobie ze stresem rodzicielskim i przyczynianie się do obniżenia poziomu przemocy w danej społeczności i w mediach.

Słowa kluczowe: mobbing, autorytet, nauczyciel, szkoła

Abstract

The teacher as an authority in the prevention of mobbing at school

Mobbing is the most widespread and most dangerous pathological phenomenon of the present day. It is also one of the most frequently described forms of abuse resulting from the functioning of an individual in a group, because it arises in circumstances in which people spend most of their time together. Structures of modern society are exposed to the conflicts, which are undoubtedly often unavoidable. The situation can be dangerous, however, when there are systematic conflicts in interpersonal relations, both deliberately directed and contrary to the law, because the interests of the other persons are violated. Interventions to prevent mobbing carried out in schools, although giving positive results, have a rather modest scope. They should be supported by teachers' activities also outside the school, such as organizing training in coping with parental stress and contributing to the reduction of the level of violence in a given community and in the media.

18 Por. L. Koba, *Prawa człowieka w edukacji w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*, Warszawa 2014.

Keywords: mobbing, school, teacher, authority

Bibliografia

- Chakowski M., *Mobbing. Aspekty prawno-organizacyjne*, Bydgoszcz 2011.
- Gamian-Wilk A., *Przemoc i mobbing w szkole, w domu, miejscu pracy*, Warszawa, 2012.
- Georg J., *Dlaczego jesteście tacy okrutni? Mobbing w szkole*, Poznań 2008.
- Hamer H., *Demon nietolerancji. Nie musisz stawać się prześladowcą ani ofiarą*, Warszawa 1994.
- Hauk D., *Łagodzenie konfliktów w szkole i w pracy z młodzieżą*, Kielce 2002.
- Jak budować dobrą szkołę? Potencjał i bariery ewaluacji w oświacie*, red. G. Mazurkiewicz, Kraków 2015.
- Koba L., *Prawa człowieka w edukacji w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*, Warszawa 2014.
- Kozak S., *Patologia w środowisku pracy – zapobieganie i leczenie*, Warszawa 2009.
- Kratz H. J., *Mobbing. Rozpoznawanie, reagowanie, zapobieganie*, Gliwice 2007.
- Kulesza M., *Wpływ klimatu szkoły na przejawianie przez uczniów agresji i przemocy w szkole*, w: *Agresja w szkole. Diagnoza i profilaktyka*, red. M. Libiszowska-Żółtkowska, K. Ostrowska, Warszawa 2008, s. 64–79.
- Mobbing w białych rękawiczkach*, red. R. Nęcek, Kraków 2012.
- Nowakowska A. K., *Zachowania nauczycieli wobec agresji w szkole i ich przyczyny*, w: *Agresja w szkole. Spojrzenie wieloaspektowe*, red. A. Rejzner, Warszawa 2004, s. 163–165.
- Pospiszyl I., *Patologie społeczne*, Warszawa 2008.
- Rejzner A., *Agresja w szkole. Uwarunkowania społeczne i kulturowe*, w: *Agresja w szkole. Diagnoza i profilaktyka*, red. M. Libiszowska-Żółtkowska, K. Ostrowska, Warszawa 2008, s. 103–110.
- Rejzner A., *Przemoc i agresja w szkole – próby rozwiązania problemu*, Warszawa 2008.
- Romer M. T., Najda M., *Mobbing w ujęciu psychologiczno-prawnym*, Warszawa 2010.
- Szymanowska A., *Bezpieczeństwo szkoły w opinii nauczycieli*, w: *Agresja w szkole. Diagnoza i profilaktyka*, red. M. Libiszowska-Żółtkowska, K. Ostrowska, Warszawa 2008, s. 45–63.